Communication and Argumentation in the Public Sphere **ISSN 1843 - 7893**
(2007) Year I, Issue 3
Galati University Press
Editors: Anca Gâță & Adela Drăgan
Proceedings of the Conference *Public Space* vs *Private Space*, THIRD VOLUME
April 12th-14th, 2007 – "Dunărea de Jos" University, Galați Romania
pp. 539-543

Ion CORDONEANU

Valorile democratice şi susţinerea lor publică în rândul intelectualilor

Universitatea "Dunărea de Jos, Galați, ROMÂNIA
theosisro@yahoo.com

> „...Raymond Aron este recunoscut astăzi drept unul dintre puținele spirite lucide, care au denunțat la timp cu o uimitoare consecvență şi perspicacitate ambele totalitarisme ale secolului XX, adoptând în acelaşi timp o poziție sobră şi echilibrată în privința virtuților şi limitelor societăților liberale. El a fost omul care a avut aproape mereu dreptate, analistul decent care nu şi-a pierdut niciodată simțul măsurii în mijlocul unei lumi măcinate de conflicte ideologice şi războaie totale" (Aurelian Crăiuțu, *Elogiul moderației*)

Introducere

Elitele au rolul lor de neînlocuit într-o societate democratică. Distrugerea lor sau lipsa lor de reacție a dus la dezastre din care cu greu s-a putut ieşi, pentru a se încerca de 17 ani re-construcția unei societăți democratice, bazată pe libertatea individuală, de expresie, inițiativă şi circulație. Rolul lor, într-o societate în curs de democratizare este acela de a promova o atitudine rațională. În lumea politică românească, intelectualul, atunci când nu are vreun interes sau nu aparține vreunui „grup de interese", sau atunci când nu-şi anexează gândirea vreunei ideologii, ar trebui să joace rolul excepțional de păzitor al rațiunii echilibrate şi echidistante, întotdeauna critică, indiferent dacă ceea ce vizează sau îmbrățişează se află la *dreapta* sau la *stânga*. Cu alte cuvinte, un intelectual nu-şi permite excesul, atunci când uzează public de rațiunea sa pentru a se face auzit în sfera publică.

La noi, deocamdată se perpetuează moda apelurilor cu character de insurecție ideologică, uitând sau ignorând că o semnătură pe un text, în afară de faptul că exprimă atitudinea personală a unui intelectual între atâția alții, nu înseamnă mare lucru în ordinea decizională, atunci când nu există o dezbatere. În afara unei dezbateri publice şi a unei deliberări raționale, a semna pe o listă poate fi confundat foarte uşor cu înclinația multor intelectuali de a-şi căuta stăpân – adică de a pune în paranteză tocmai ceea ce defineşte pe intelectual ca intelectual – autonomia gândirii critice.

Se poate reformula, cu această ocazie, întrebarea – aproape obsesivă de mai bine de un secol, asupra rolului intelectualilor într-o societate democratică. Acest rol nu se poate limita la „proteste politice" – le putem numi şi civice, şi, cu atât mai mult, deci, nu se poate tansforma în susținerea fără rezerve a unui lider politic. De cealaltă parte, însă, a gândi fără rezerve o doctrină națională şi tocmai din interiorul

BDD-A25343 © 2007 Galați University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 11:11:06 UTC)

unui regiment politic cum este un partid cu excese în această direcție, iarăşi, mi se pare discutabil.

Rolul intelectualului l-a definit încă Jurgen Habermas, unul dintre cei mai proeminenți gânditori ai secolului XX. Filosoful german remarcă în primul rând necesitatea ca intelectualul să fie conştient de failibilitatea sa, să promoveze argumente cât mai bune şi informații obiective. Sarcina sa este de a îmbunătăți nivelul discursiv al controverselor publice şi, ceea ce este cel mai important, nu trebuie să confunde „influența" cu „puterea". Dacă cei care se auto-intitulează astăzi intelectuali corespund exigențelor autorului „Sferei publice", rămâne de văzut. Oricum, avem suficiente indicii să bănuim că multe dintre vocile existente azi pe scena publică românească ignoră aceste repere şi eşuează de cele mai multe ori în raport cu ele.

1. Societatea civilă – locul de exprimare a intelectualului

Reflecția asupra conceptului de societate civilă s-a articulat în România în legătură cu procesul de democratizare a societății româneşti, desemnând un *nou tip de realitate dezirabilă, o alternativă la statul totalitar* (Balahur 1999: 19). Considerat *cel mai important concept pe care Occidentul îl putea oferi democrațiilor pe cale de a se naşte* (D. Dettke), societatea civilă se identifică cu realitatea socială nonstatală şi se articulează în jurul individualismului, concurenței, impersonalității şi relațiilor contractuale, de piață.

Definită ca "sfera relațiilor formale, voluntare dintre indivizi particulari" (Weintraub 1997: 18, citat în Balahur 1999), societatea civilă ocupă spațiul social situat între birocrația politico-statală şi viața privată (Balahur 1999: 28), fiind locul natural de exprimare a intelectualului într-o societate structurată pe baze politice moderne.

Într-o radiografie a relației dintre intelectual şi câmpul puterii, Mihai Dinu Gheorghe identifică reperele cronologice ale manifestărilor intelectualului în spațiul public românesc după 1990. Astfel, naşterea societății civile, această adevărată inimă a democrației (Michael Sandel), se structurează de-a lungul a patru momente: 1. momentul dominat de profețiile intelectuale; 2. momentul caracterizat prin viață asociativă intensă şi prin luarea în posesie a resurselor interne şi externe care să le asigure intelectualilor o nouă identitate colectivă; 3. momentul de politizare intensă a vieții intelectuale; 4. momentul intelectualilor mediatizați şi al experților (Gheorghiu 2007: 334). Se poate remarca faptul că istoria societății civile româneşti a avut o altă desfăşurare spre deosebire de celelalte state din Europa Centrală şi de Est. În România societatea civilă se constituie ulterior căderii comunismului, fiind de fapt cel mai important proiect al intelectualilor aflați în opoziție cu puterea politică nou instaurată (v. Berevoescu 1999), sarcina ei nefiind aceea a răsturnării totalitarismului (ca în alte țări ale blocului comunist) ci aceea a consolidării democrației şi a despărțirii de valorile şi mentalitățile trecutului.

În opinia lui Mihai Dinu Gheorghe, perioada de după anul 2000 "se caracterizează prin declinul celor două figuri intelectuale dominante înainte – intelectualul profetic şi cel politizat – în folosul unei figuri concurente: cea a intelectualului expert şi mediatizat" (Gheorghiu 2007: 334). Profesionalizarea intelectualului în politolog, consilier, "analist politic" sau jurnalist specializat este echivalentă cu declinul rolului intelectualului căruia nu-i mai rămâne decât sarcina de a conserva memoria socială a istoriei recente, de a restitui mărturiile victimelor şi evalua responsabilitățile politice [1]. În acest stadiu,

BDD-A25343 © 2007 Galați University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 11:11:06 UTC)

focalizarea discursurilor asupra trecutului şi dominanta lor moralizatoare sunt revelatoare pentru fragilitatea *dialogului social* pe care un grup precum GDS pretindea că-l încurajează şi susține.

(Gheorghiu 2007: 337)

O critică a modului în care funcționează societatea civilă la noi şi, implicit, modul în care intelectualul îşi înțelege rolul, poate fi formulată şi de pe câmpul ştiinței politice atunci când observăm că ceea ce trebuia să fie mediatorul între guvernământ şi cetățean se dovedeşte a fi absent în politica autohtonă:

În afară de partide, între cetățenii obişnuiți şi administrație sau Guvern nu există alte organizații nonguvernamentale care să le apere interesele. Marele absent din politica autohtonă este societatea civilă.

(Pavel 2008)

În direcția *dialogului social*, tema *activismului civic* este evocată cu oarecari note de nostalgie:

singurele manifestări remarcabile de activism civic au fost manifestația maraton din Piața Universității şi memorabilele marşuri ale Alianței Civice. În rest, poporul a reintrat în adormire.

De la căderea regimului comunist şi până astăzi, s-au încercat mai multe răspunsuri la întrebarea „care trebuie să fie rolul intelectualului în raportarea sa la sfera politică?". Deşi aceste răspunsuri s-au cristalizat ca soluții personale, trebuie remarcat că există în fiecare un numitor comun care nu poate fi ocolit – referința implicită la marxism şi ataşamentul pentru ideile liberalismului: „

A fi liberal în Europa de Est înseamnă, cel puțin în primii ani ai postcomunismului, a fi antimarxist.

(Moțoc 1999: 333)

O a doua temă recurentă este aceea a angajamentului politic al intelectualului. Şi aici, *stânga* se confruntă cu *dreapta*, iar paradigma la care se raportează majoritatea comentariilor este cea impusă de Raymond Aron:

Intelectualul de stânga, aşa cum îl descrie Aron în Opiul intelectualilor, este veşnic tânăr în sensul rău al cuvântului. El preferă protestul moral angajamentului politic, solidaritatea afectivă cunoaşterii raționale, pasiunea pentru egalitate analizei economice, refuzul instituțiilor respectului democrației.

(Moțoc 1999: 333)

O selecție a exprimărilor publice ale unor intelectuali considerați normativi pentru opinia publică este grăitoare în acest sens [2]:

Intelectualii români sint vinovați, pentru ca nu sunt interesați de realitatea din jur. Intelectualul român de tranziție a fost mai interesat de teoriile sale decât de politica publică

(Alina Mungiu-Pippidi)

Intelectualii (mă gândesc acum la cei pe care îi numim intelectuali publici ori critici) sunt cei care trăiesc pentru şi din cultivarea ideilor, fiind totodată prezenți în lupta care se dă în sfera publică [...]. Aceşti intelectuali refuză logica oportunistă a consimțământului şi afirmă deschis valorile pluralismului şi ale toleranței. Recunosc că propun o definiție normativă, nu una descriptivă. De la Émile Zola care a avut curajul să se opună naționalismului antisemit în perioada afacerii Dreyfus şi până la Thomas Mann, Orwell, Soljenitin, Havel, Jacek Kuron ori Adam Michnik, intelectualii au fost adversarii derapajelor totalitare de dreapta ori de stânga. Ceea ce nu înseamnă că nu au existat şi momente de orbire ideologică, analizate remarcabil de Raymond Aron în cartea sa «Opiul intelectualilor». În egală măsură, căderea comunismului nu ar fi putut avea loc, aşa cum s-a petrecut, fără ceea ce a fost dialectica dezvrăjirii ideologice, a demistificării utopiei comuniste de către intelectualii critici (unii dintre ei, precum Leszek Kolakowski, foşti marxişti).

(Vladimir Tismăneanu)

Spre deosebire de acum 15-17 ani, eu mi-am schimbat punctul de vedere. Nu mai cred acum că intelectualul ar trebui să se implice direct în viața politică. La mine a fost o

BDD-A25343 © 2007 Galați University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 11:11:06 UTC)

opțiune personală să ies. Nu mi se potrivea să stau în şedințe, să fac parte din comitete şi comiții. Politicianul este univoc, transmite mesaje, împarte lumea în duşmani şi prieteni. Eu nu pot să judec aşa. Vreau să am mai multe variante. Politica, în plus, cere ataşamente puternice pentru oameni. Intelectualii preferă însă ataşamente față de idei, de principii, iar, atunci când vine şeful de partid şi îți cere să votezi contra lor, ai o problemă.

(Stelian Tănase)

Nu sunt membru al nici unui partid politic, iar, din acest punct de vedere, cariera mea diplomatică m-a favorizat. Îmi revendic o perspectivă creştin-democrată asupra societății, cred într-o societate descentralizată, în realitatea țesutului asociativ şi subsidiaritate, valori ce stau la baza Europei de astăzi.

(Teodor Baconsky)

Intelectualii nu numai că sunt formatori de opinie de părerea cărora chiar şi partidele politice sunt interesate, tocmai pentru că autori ca ei pot influența un segment oarecare al electoratului, ci, în plus şi pentru că intelectualii în primul rând pot legitima un actor politic sau altul în acțiunile proprii. De cele mai multe ori, intelectualul român judecă oameni şi acțiuni politice, nu instituții – aşa cum ar fi firesc în cadrele democrației, uitând că una dintre funcțiile cele mai vechi ale filosofului în Occident este de „a pune limite surplusului de putere, supraproducției de putere" (Michel Foucault) – este argumentul pe care tot un intelectual îl formulează în întâmpinarea derapajelor unora semenea lui, susținători ai personajelor politice, nu a principiilor (Pavel 2007). Cel care a întrupat idealul intelectualului moderat atât de necesar unei democrații este Raymond Aron, al cărui chip era creionat de Allan Bloom drept „ultimul liberal autentic" al secolului XX.

Despre Aron, Aurelian Crăiuțu scrie în cartea sa dedicată moderației:

... Raymond Aron este recunoscut astăzi drept unul dintre puținele spirite lucide, care au denunțat la timp cu o uimitoare consecvență şi perspicacitate ambele totalitarisme ale secolului XX, adoptând în acelaşi timp o poziție sobră şi echilibrată în privința virtuților şi limitelor societăților liberale. El a fost omul care a avut aproape mereu dreptate, analistul decent care nu şi-a pierdut niciodată simțul măsurii în mijlocul unei lumi măcinate de conflicte ideologice şi războaie totale.

(Crăiuțu 2006: 167)

Un intelectual ca Aron sau care-şi face model din gânditorul francez „evită tonul profetic şi recriminatoriu şi caută să educe publicul şi actorii politici fără a adopta vreodată poziția de profet.

(Ibidem: 170)

2. Intelectualul şi dezbaterea de idei

Horia-Roman Patapievici, în *Despre idei şi blocaje*, semnalează, pe fondul incapacității pieței culturale româneşti de a fructifica idei originale, unei culturi a dezbaterii şi a schimbului intelectual. La noi „ideile nu se dezbat, argumentele nu sunt ascultate, obiecțiile sunt trecute cu vedereteoriile sunt luate în balon, iar sunetul calm al discuției se aude numai când autorii au murit sau când numele lor a primit confirmarea canonică a Occidentului" (Patapievici 2007: 12). Dacă, totuşi, la noi există o schimb de idei, acelea sunt în cel mai bun caz idei generale, iar dacă există o viață a culturii, aceasta este a culturii generale (Ibidem: 51). Inexistența unei piețe a ideilor echivalează cu absența unei realități comune şi cu incapacitatea de a formula un bine comun:

„blocajului situat la un nivel strict intelectual al receptării trebuie să îi corespundă o imposibilitate endemică de mobilizare a societății în jurul unui bine comun.

(Ibidem: 9-10)

Cauză a inexistenței unei piețe a ideilor în România, teza precarității, dacă nu a inexistenței unui spațiu public autonom poate fi ilustrată analizând un fenomen

BDD-A25343 © 2007 Galați University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 11:11:06 UTC)

desfăşurat la graniţa dintre dezbaterea de idei şi acţiunea specifică zonei puterii şi care dă seama despre situarea politică a intelectualului în acest moment în spaţiul public românesc. Fenomenul îl reprezintă mitingul organizat de Grupul pentru Dialog Social (GDS) cu scopul de a-l susţine pe preşedintele Băsescu în conflictul său cu Parlamentul României, înaintea referendumului iniţiat de preşedinţie în legătură cu votul uninominal şi de suspendarea propriu-zisă a preşedintelui, declanşată de Parlament (aprilie, 2007). Isteria pe care au manifestat-o atunci unii dintre semnatarii apelului nu poate fi formă de manifestare intelectuală, chiar dacă

> suspendarea lui Traian Băsescu este un lucru anormal care poate fi reglat democratic de fiecare dintre noi prin referendum. Tot ce ni se pare anormal trebuie denunţat ca atare, nu inflamat.
>
> (Rogozanu 2007)

O altă inconsecvenţă sesizată în ceea ce priveşte manifestarea intelectualului este dată de nepotrivirea dintre paradigma definitorie a castei intelectuale şi apelul la „voinţa poporului". Elitismul care caracterizează GDS-ul este totuşi întărit de apelul popular şi explică faptul că elitele nu sunt în căutarea de alte elite, ci doar de susţinători (IDEM), căci „voinţa poporului" nu se poate constitui în argument al intelectualului într-o dezbatere care are drept fond funcţionarea instituţiilor statului. Totul a decurs din start într-o direcţie greşită, cu o agendă falsă şi fără o dezbatere reală pe fond: „Este în primul rînd vina intelectualilor cu această pulsiune ideologică că nu au reuşit să se impună. Deşi în ultimii ani există semne că ar exista voci interesante în această direcţie. Vor deveni valabile atunci cînd discursul cu sclipici de bursă în străinătate se va concretiza în texte memorabile de critică adaptată societăţii româneşti" (IDEM). Analiza este întregită de tema „hipnozei mediatice", confirmând stadiul al patrulea pe care Mihai Dinu Gheorghe îl restituia intelectualilor mediazizaţi şi experţi şi care ar schiţa preocuparea centrală a intelectualului român din prezent: „intelectualul român rîvneşte prea mult la autoritate mediatică, în locul autorităţii cîştigate prin scris, prin opinii elaborat formulate" (IDEM).

În fapt, este vorba despre ceea ce sesiza într-un text publicat în Cotidianul, Mihail Neamţu, una dintre vocile tinere din spaţiul public românesc aflat în formare:

> suntem într-un perpetuu „stadiu estetic": beţia de cuvinte sau reveria de salon.
>
> (Neamţu 2007)

Nevoia de dialog real, autentic este reclamată chiar de către cei care au avut reacţii afective la conflictele dintre instituţiile democraţiei româneşti – reacţii justificate probabil din exasperarea că ceea ce putem susţine raţional şi cu argument nu este auzit de nici una dintre părţile implicate în conflict:

> nu e cu putinţă o funcţionare democratică a societăţii dacă în societate nu se desfăşoară în chip real un continuu dialog între toate grupurile sociale care afirmă public diferenţe ireconciliabile între ele.
>
> (Patapievici 2007: 86)

Cauza inconsistenţei spiritului nostru public pare a sta, în opinia lui Patapievici, în abubdenţa de polemici rudimentare, necivilizate, agresive şi lipsite de inteligenţă. Într-o descriere cinică, realistă şi tragică, în acelaşi timp a realităţii publice româneşti s-ar face, prin urmare în aceşti termeni:

> La noi, în spaţiul public, specializările nu comunică, oamenii dintr-o disciplină refuză să discute, grupările intelectuale se detestă, personalităţile se suspectează, premiile sunt gândite ca premii-contra (nu ca premii-pentru). Lumea culturală e sfâşiată între provincii istorice, cartele de generaţie, partizani de ideologie, partizani de chiverniseală, ţuţeri de inimă, neo-oportunişti şi paleo-oportunişti. Lichelismul de afirmare se luptă pe viaţă şi pe moarte cu oportunismul de lichidare şi ambele se aliază împotriva noului care nu are girul coteriilor acceptate. Iar printre aceste blocuri beligerante şi necomunicante, ducând o viaţă sărmană, mizerabilă şi grea, câţiva singuratici. Talentul şi integritatea, firește, există, dar ele sunt distribuite după tăieturile imprevizibile ale maionezei naţionale, care nu se leagă.

BDD-A25343 © 2007 Galaţi University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 11:11:06 UTC)

> Iar peste tot acest peisaj de ruptură sau strânsură, tronează, uriaş, anacronic şi imbecil, statul: adăugând tuturor acestor clivaje mişcătoare opoziţia dintre cultura oficială, care are atributul de naţională, şi restul culturii, căreia i se refuză, alături de subvenţii, dreptul la orice statut istoric. Aceasta este cultura noastră de azi. Acesta este spiritul nostru public, azi.
>
> (Idem: 97)

Ceea ce trebuie remarcat în această descriere nu are legătură cu vreo viziune pesimistă asupra realităţilor româneşti, ci se cere reflectat în spirit critic, lucid, care să aducă cu sine inteligenţa aşezării în atmosfera civilizată a dialogului, a dezbaterii civilizate şi pe bază de argumente raţionale. Şi peste toate, departe de a fi „neutru", intelectualul trebuie să se exprime conştient de failibilitatea sa. În bună tradiţie habermasiană, intelectualul român

> trebuie să se limiteze la teme relevante, să promoveze argumente cât mai bune, el trebuie să se străduiască, de asemenea, să îmbunătăţească nivelul discursiv nemulţumitor al controverselor publice.
>
> (Habermas, citat în Marga 2006: 22)

Căci „influenţa" argumentului său nu trebuie confundată cu „puterea".

Note

[1] Această sarcină este activă în câteva structuri precum CNSAS sau alte institute şi comisii (Comisia Prezidenţială pentru Analiza Dictaturii Comuniste în România constituită de preşedintele Traian Băsescu şi condusă de Vladimir Tismăneanu)
[2] Acestea au fost publicate sub titlul *Intelectualii ratează întâlnirea cu politica* (Dan Duca), în ziarul *Cotidianul* din 16 februarie 2007.

Bibliografie

BALAHUR, D. 1999. *Societatea civilă: opinii, puncte de vedere, perspective*. In *Sociologie românească*, **2**.
BEREVOESCU I. (coord.). 1999. *Feţele schimbării. Românii şi provocările tranziţiei*. Bucureşti: Nemira.
CRĂIUŢU, A. 2006. *Elogiul moderaţiei*. Iaşi: Polirom.
GHEORGHIU, M. D. 2007. *Intelectualii în câmpul puterii. Morfologii şi traiectorii sociale*. Iaşi: Polirom.
MARGA, A. 2006. *Filosofia lui Habermas*. Iaşi: Polirom.
MOŢOC, I. 1999. De ce intelectualul est-european îl preferă pe Hayek lui Aron. In *Raymond Aron, Spectatorul angajat*. Bucureşti: Nemira.
NEAMŢU, M. Criza de idei. http://www.cotidianul.ro, ediţia din 25.09.2007.
PATAPIEVICI, H. R. 2007. *Despre idei şi blocaje*. Buucreşti: Humanitas.
PAVEL, D. Intelectualii între antipartidism şi antidespotism (I, II). http://www.ziua.net, ediţiile 17.12.2007 şi 18.12.2007.
PAVEL, D. Cetăţenii neputincioşi şi cultura lor politică, http://www.ziua.net, ediţia 18.01.2008.
ROGOZANU, C. 2007. Păcatele intelectualilor. http://rogozanu.blog.cotidianul.ro, ediţia din 24.04.2007.

BDD-A25343 © 2007 Galaţi University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 11:11:06 UTC)